СИНЕЗА
Часопис за хуманистичке и друштвене науке

UDK 930.85(497.6):929Скендерова С.

https://doi.org/10.63356/sin.2025.015

CC BY NC ND

Стака Скендерова и њен значај за почетке формалног васпитања и образовања женске омладине

Претходно саопштење

Далиборка Шкипина

Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале, Босна и Херцеговина

daliborka.skipina@ff.ues.rs.ba

Стака Скендерова била је међу првим иницијаторима школског васпитања и образовања женске омладине и као таква заузима значајно мјесто у историји школства Босне и Херцеговине, а посебно српског школства. На школовање дјевојчица и дјевојака тада (19. вијек) се гледало као на нешто сасвим непотребно, што по њој није било прихватљиво, те је одлучно кренула у акцију отварања средњих школа и образовања женске омладине. Свједоци смо да женама ни данас није лако да буду у сваком сегменту друштва равноправне с мушкарцима, а како је то било прије вијек и по, када се веома мали број њих уопште усуђивао активно укључити у ту неизвјесну експедицију, настојимо открити управо оваквим проучавањима, што би био и предмет нашег проучавања. Циљ рада огледа се у чувању успомене на постојање, дјеловање и педагошки рад значајних личности и појава, и њиховог доприноса у области васпитно-образовног рада. У складу са дефинисаним предметом проучавања користили смо методу теоријске анализе и синтезе и историјску методу која се заснива на анализи доступне, релевантне литературе и текстова. Сматрамо да резултати проучавања имају шире друштвене и педагошке импликације, јер идеје о школском образовању женске популације тада доводе до тога да данас формално домаћи и међународни нормативно-правни стандарди гарантују право на школовање и образовање без икакве дискриминације по било ком основу, па и по основу пола.

Кључне ријечи:
Стака Скендерова, школско образовање и васпитање, дјевојчице, дјевојке, Босна и Херцеговина

Staka Skenderova and her significance for the beginnings of formal upbringing and education of female youth

Daliborka Škipina

University of East Sarajevo, Faculty of Philosophy Pale, Bosnia and Herzegovina

daliborka.skipina@ff.ues.rs.ba

Staka Skenderova was among the first initiators of schooling and education for young women and, as such, holds a significant place in the history of education in Bosnia and Herzegovina, especially Serbian education. At that time (19th century), educating girls and young women was seen as entirely unnecessary, which she did not accept, and she resolutely embarked on a mission to open secondary schools and educate young women. We are aware that even today, women find it difficult to achieve equality with men in every segment of society, and how it was a century and a half ago, when very few dared to embark on such an uncertain mission, we try to uncover through such studies, which would also be the focus of our research. The aim of the work is to preserve the memory of the existence, activities, and pedagogical work of significant personalities and phenomena, and their contribution in the field of educational work. In line with the set research problem, we used the method of theoretical analysis and synthesis and the historical

method based on the analysis of available, relevant literature. We believe that the results of the study have broader social and pedagogical implications because the ideas about the schooling of the female population at that time lead to today's formal domestic and international normative-legal standards guaranteeing the right to education without any discrimination on any basis, including gender.
In the mid-19th century, in a society structured on typically patriarchal principles, Staka Skenderova lived by what are now considered the values of modern society – she fought for women's equality in formal (school) education and upbringing, achieved cooperation and communication while respecting her own identity and the identity of others, showed social empathy, and sought to reduce the gap between the rich and the poor. From this temporal distance of a century and a half, we can rightly say that she was a contemporary of her time, laying the foundations for formal (school) education and upbringing of girls in Bosnia and Herzegovina, thus equating their rights with those of the opposite sex. The importance of such studies lies in preserving the memory and the need to prevent the existence, activities, and work of significant personalities and phenomena from being forgotten, and their contribution to the field of educational work. The issue of schooling female children and enlightening women, as the main idea pursued by Staka Skenderova in the mid-19th century, resulted in significant advances by the early 20th century in terms of women's involvement in education and various segments of social and humanitarian work. Based on the analysis, we can conclude that Staka Skenderova, with her school, is one of the significant figures in the educational and cultural history of Sarajevo and the whole of Bosnia and Herzegovina. She was one of the few women who, in the mid-19th century, dared to enter the public sphere, which was inaccessible to women. She made an important undertaking and her work is still relevant today and attention should be paid to it, primarily because in the conditions when women's human rights in different cultures mean different emancipation plans, the concept she offered, which was acceptable to different ethnic and religious groups of society in Bosnia and Herzegovina.

Key words:
Staka Skenderova, schooling and upbringing, young women, Bosnia and Herzegovina

УВОД

Школа је васпитно-образовна институција која постоји превасходно због својих васпитаника (ученика). Школа и наставници треба да брину о цјелокупном животу оних који похађају школу и зато се каже да је школа установа од посебног друштвеног интереса и значаја, она је интегрални дио друштва. У вези са тим, Трнавац и Ђорђевић (2005) за школу кажу да она не представља само мјесто припремања за живот и будуће улоге (породичне, производне...), већ и мјесто конкретног живљења. „Она је педагошки обликована животна заједница у којој се води рачуна и о стицању знања, умења и навика (материјални задатак), и о развоју способности (функционални задатак) и о обједињавању и целовитом и хармоничном васпитању свих особина личности (васпитни задатак школе)“ (Trnavac & Đorđević, 2005, p. 83). Ниједна друга друштвена, културна и научна институција, у толикој мјери, не брине о свестраном развоју и начину живота генерација које кроз њу пролазе, као школа. Као таква, основна и незаобилазна карика у васпитању и образовању дјеце и омладине, треба да буде доступна свима и да сви имају једнака права на школско васпитање и образовање. Чињеница је да није увијек било тако и да су право на школско образовање и васпитање имале посебне категорије. Недељко Трнавац и Јован Ђорђевић указују на Платонове изреке у вези са тим и наводе да, „богата деца прва улазе у школу и задња излазе из ње“ (Trnavac & Đorđević, 2005, p. 84). Иако данас формално домаћи и међународни нормативно-правни стандарди гарантују право на школовање и образовање без икакве

дискриминације на било ком основу, и како Лакета (2010) разматра, да без обзира на различита мишљења, многи ученици немају могућност да стекну солидно образовање и да су при том посебно оштећена дјеца из сиромашних породица. „Према томе, социјални положај ученика и квалитетно образовање и даље остају отворен проблем савременог друштва и школе“ (Laketa, 2010, p. 119). Поред социјалног положаја и материјалног статуса право на школско васпитање и образовање треба да је омогућено свима, без икакве дискриминације по било ком основу, те и по основу пола.

Један од изазова и актуелних тема савременог друштва је равноправност мушкараца и жена, али о томе се индиректно указивало и много деценија, па чак и неколико вијекова прије. Значај равноправности мушкараца и жена у образовању представља основни услов напретка савременог друштва. Образовање чини један од најважнијих елемената у постизању равноправности полова, а посебно у времену када постоји потреба за цјеложивотним континуираним образовањем и стручним усавршавањем. Анализирајући положај и улогу жена кроз историју оне су, углавном, сматране нижим слојем друштва. Њихова главна улога била је та да буду *стуб породице* (домаћице, супруге, мајке), да чувају кућни праг и подижу дјецу, те им је ускраћивано право на школско (формално) образовање и васпитање, као једно од основних људских права. Анализом појединих историјских извора о школском васпитању и образовању женске дјеце у Босни и Херцеговини могуће је пронаћи податаке да је тај концепт започео након што је Аустроугарска дошла на ове просторе 1878. године. Међутим, према писању многих аутора: Папић (1972, 1976, 1978), Пејановић (1953), Иванишевић (1910), Поповић (1903) и других истраживача из ове области можемо закључити да је тај процес почео много раније, за вријеме турске владавине, када је, управо, Стака Скендерова покренула неопходне припреме и потребну документацију за отварање прве приватне средње школе за дјевојчице и дјевојке у Босни и Херцеговини. Стака је већи дио свог живота посветила просвјетној дјелатности и великим напорима за опстанак првоосноване дјевојачке школе 1858. године у Босни и Херцеговини у којој је била и прва учитељица (наставница). Била је примјер за несебичност и својим преданим радом и дјеловањем на овим просторима дала је значајан допринос унапређењу васпитно-образовног рада, нарочито у области васпитања и образовања женске омладине у Босни и Херцеговини. Започела је отварање школа за дјевојчице и дјевојке, тј. формално (институционално) васпитање и образовање.

Поређењем стања у области школског образовања и васпитања женске омладине у региону уочавамо да је слична или готово иста ситуација била и у Србији. Проблем образовања женске дјеце протеже се кроз цио 19. вијек у оквиру којег се споро развијала мрежа женских државних школа (Stojanović Jovanović & Jovanović, 2017). Приватна школа за образовање женске дјеце у Србији, приближно када и у Босни и Херцеговини, основана је „1853. године и

била је нека врста више приватне девојачке школе – *Воспитателно заведение за женску децу* – коју су похађале девојчице из угледних београдских кућа. Школу је водио брачни пар Шпачек (Шпачеков завод)" (Stojanović Jovanović & Jovanović, 2017, p. 41). У другој половини 19. вијека, тачније 1858. године у Србији било је укупно 18 женских школа, а међу њима и једина приватна виша женска школа – *Воспитателно заведение за женску децу* (Trnavac, 1997, према: Stojanović Jovanović & Jovanović, 2017).

За вријеме турске власти у Босни и Херцеговини просвијећеност становништва била је слаба и на ниском нивоу, школство је било веома неразвијено. Доминирало је конфесионално школство, што подразумијева да је свака конфесија отварала школе за своју дјецу и финансијски их издржавала, тако да је отварање приватних школа за образовање женске омладине у Босни и Херцеговини представљало изузетак и специфичност. У Босни и Херцеговини доласком Аустроугарске монархије отварају се постепено државне школе.

УЛОГА СТАКЕ СКЕНДЕРОВЕ У ШКОЛСКОМ ОБРАЗОВАЊУ И ЕМАНЦИПАЦИЈИ ЖЕНА

Биографски подаци о Стаки Скендеровој, презиме, породица, година и мјесто рођења нису сасвим јасни и прецизни на шта указује и Стојаковић (2017). Видимо да Митар Папић (1978) као мјесто и године њеног рођења наводи да се породица Стаке Скендерове доселила из Пријепоља у Сарајево, гдје се око 1830. године родила Стака, док такође, код Папића (1976) налазимо и друге наводе, да је Стака рођена 1828. године, док Ђорђе Пејановић (1953) пише да се Стака Скендерова родила око 1831. године у Пријепољу као кћи трговца, који се касније са породицом преселио у Сарајево.

Стака је имала још два брата од којих је један, брат Илија Скендеровић, био ћурчија. Све сарајевске ћурчије су знале турски језик јер су као главне муштерије имали више или ниже османлијске чиновнике (Popović, 1903). Као дијете, Стака је помагала брату и разносила братову ћурчијску робу, што јој је омогућило да и она научи турски језик. То јој је касније помогло у споразумијевању и комуникацији са младим Османлинкама које су, поред осталих дјевојака, посјећивале и похађале њену школу. Бранковић (2024) пише да самоучко описмењавање у Босни има јако дугу традицију, не само код мушкараца, већ и код жена, те као примјер самоуке жене наводи и Стаку Скендерову. Богићевић (1975), такође, пише о Стаки Скендеровој као познатој културној радници у Сарајеву о којој је остало предање да је била *ђак самоук* и да је била врло цијењена због своје учености. О Стакином даљем образовању Поповић каже да је учила „...почетне науке код чувених сарајевских учитеља – дацкала Симе и дацкала Миће Аранитовића, који су тада предавали штицу, часловац, псалтир, мјесловац и нешто мало рачуна" (Popović, 1903, p. 393). Такође и Пејановић (1953) биљежи да је основно образовање Стака Скендерова стекла управо код ова два учитеља, Симе Матковића и Миће Арнаутовића. Већина аутора (Папић, Пејановић...) наводи

да је била врло побожна и да је живјела калуђерским животом. Осјећала је потребу за писањем, па је на захтјев руског конзула Александра Гиљфердинга (Александерь Гильфердингъ) написала 1850. године *Љѣтопис Босне*, који је касније Гиљфердинг публиковао у свом *Зборнику Босне и Херцеговине и Старе Србије*. Поред тога, Стака Скендерова је помагала руском конзулу Гиљфердингу у прикупљању српских старина (Popović, 1903) Уочавамо да је Стака Скендерова имала велику жељу за отварањем школе за женску дјецу и омладину како би и женска популација стекла потребно образовање и била просвијећена. У остваривању те своје жеље наилазила је на многе препреке, јер се тада на овим просторима сматрало да је већа писменост, па чак и основна, за женску дјецу сасвим непотребна. Због тога је, углавном, и са српском општином била непрестано у затегнутим односима (Pejanović, 1953). При отварању школе и њеном издржавању много су јој помогле и турске власти, код којих је Стака уживала добар глас и углед. Године 1870. Стака одлази у Јерусалим на хаџилук, гдје постаје хаџиница и добија титулу *хаџи*. Умрла је 1891. године у Сарајеву у Заводу племените Мис Ирби, гдје се након затварања школе склонила заједно са својом мајком (Pejanović, 1953).

Матић (2008) пише да је у Сарајеву од 1858. године постојала приватна женска српска основна школа коју је основала Стака Скендерова, али помиње да постоји запис који указује да је раније, 1747. године у Сарајеву постојала женска православна основна школа, те да нема поузданих података о њеном постојању све до 1854. године. Тек те 1854. године се спомиње у једној признаници сарајевског учитеља Ђорђа Маргетића на којој пише, „да је у новозаведеној женској школи учила дјевојчица Симе Самоуковића“ (Matić, 2008, p. 15). Док, Гиљфердинг у својој књизи *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* наводи сљедећи податак који, такође, указује на отварање, али и опстанак основне школе за женску дјецу у Сарајеву 1854. године: „Прије неколико година једна Српкиња, дошавши из Аустрије, покушала је отворити женску школу у Сарајеву. Међутим, она није могла живјети и обучавати дјевојчице бесплатно, јер нико, па чак ни сами богаташи не хтједоше плаћати за школовање својих кћери“ (Giljferding, 1972, p. 167). Као прва учитељица у тој школи се помиње Мара Крчединац (Matić, 2008). Гиљфердинг (1972) као главни разлог за неодрживост те школе наводи негативан став тадашњег друштва на овим просторима о образовању и описмењавању дјевојака. „Зато је и тешко у цијелом Сарајеву међу православкама наћи десетак жена које знају читати“ (Giljferding, 1972, p. 167). Тако да, у вријеме када се на школовање женске дјеце није још помишљало ни у напреднијим крајевима Хаџи Стака Скендерова је ипак 1858. године у Сарајеву основала прву приватну школу за женску дјецу и омладину свих конфесија у Босни и Херцеговини, што представља изузетно свијетао примјер (Kršić, 2017). Митар Папић (1978), такође, наглашава да у вријеме када се отварају прве свјетовне основне школе за мушку дјецу, и то претежно дјецу трговаца, Стака Скендерова отвара

школу за женску омладину. Стака је у школи радила и као наставница и као директорица. Како Пејановић (1953) пише, то је била женска основна школа са продуженим течајем женског ручног рада и по том продуженом течају сврстава се у неку врсту средње занатске школе. „Она је најпре прикупљала сиромашну женску децу и почела их учити не само читање и писање, рачун и ручни рад него и српску историју, псалтир, часловац и црквено појање" (Kršić, 1932, p. 25). Школа је различито називана: *Српска приватна женска школа у Сарајеву*, *Школа Стаке Скендерове*, *Хаџиничина школа* (Pejanović, 1953). Поповић (1903, p. 393) биљежи да је школа била „...на Вароши, у близини српске, старе цркве". Стака Скендерова била је прва учитељица из Босне. „Њена школа је брзо стекла добар глас па су у њу почеле долазити и друге девојчице сем Српкиња. Долазиле су и поред тога што се школа звала Српска школа" (Đorđević, 1958, p. 70). Развој производних и економских односа у том времену у којем су се нашли и босанскохерцеговачки трговци и занатлије захтијевало је познавање не само латиничног и ћириличног писма, већ и познавање неког страног језика, тако да су напреднији и имућнији Муслимани слали своју дјецу и у хришћанске школе да би тамо научили поменута два писма (Bogićević, 1975). „Нарочиту наклоност су показивали према школи Стаке Скендерове, гдје је било и дјеце високих турских достојанственика и дјеце домаћих Муслимана" (Bogićević, 1975, p. 241). Иванишевић (1910), као и Пејановић (1953) наводе да су већ 1862. године у школу Стаке Скендерове почеле долазити римокатоличке, јеврејске као и османлинске дјевојчице. „Те је године дао у ту школу своју кћер и босански Валија Топал Осман-паша, који изради од султана овој школи 600 гроша мјесечне помоћи. Доласком Савфет-паше за босанског валију око половине 1868. године та је помоћ овој школи повишена на 1000 гроша, те је управитељица од те своте поред издржавања школе хранила и одијевала неколико сиромашних дјевојчица" (Ivanišević, 1910, p. 29).

У предговору Стакиног *Љетописа Босне* руски конзул у Сарајеву А. Ф. Гиљфердинг за школу Стаке Скендерове записао је, поред осталог: „Главна жеља, главни циљ живота Стаке Скендерове било је оснивање дјевојачке школе у Сарајеву, зато да би поставила основу образовања женског пола међу православним становницима Босне" (Giljferding, 1976, p. 156). Њен значај и улога у описмењавању и образовању женске омладине су још већи ако знамо да је живјела и дјеловала у времену када је писменост била веома ријетка, а женској популацији готово недоступна. На основу тога, можемо истаћи да је у систему образовања своје значајно мјесто нашла и дјевојачка школа Стаке Скендерове. Како је школа била намијењена женској популацији видимо да је циљ ових школа био, промјена свијести о еманципацији и улози жене као *стуба породице* и промјена положаја жене, као парадигме традиционалног начина живота и мишљења. Самарџић (2024) наглашава да су отварањем ове школе постављени темељи за образовање, за модерну европску жену. Дакле,

циљ школе био је општи и јединствен, да дјевојке спреми за добру и ваљану домаћицу, али поред тога и да је *просвијети* и да јој у друштву припадне већи углед. Постављање питања школовања женске дјеце и просвјећивања жена уопште у периду када је друштвена клима друге половине 19. вијека, била неповољна, из више разлога, ипак није спријечило да то буде главна идеја водиља Стаке Скендерове. „У једној заосталој, готово неписменој средини, исцијепаној по вјерским шавовима, заосталој за оновременом Европом, притиснутом неимаштином, неписменошћу, тортуром, Стака Скендерова успијева отворити прву дјевојачку школу у Сарајеву" (Samardžić, 2024, p. 63). Неповољне друштвене и политичке прилике у Босни и Херцеговини утицале су на то да је Стака Скендерова, како би реализовала своје идеје којима се водила, „...морала захтијевати, убјеђивати и пропагирати час код Турака, час код домаћих људи да се ово или оно учини, покрене или предузме, утирући тим путем прве трагове писмености жена у Босни и Херцеговини" (Papić, 1976, p. 11). Мисија Стаке Скендерове није била ни мало лака, она је „била готово стално на ратној нози са Србима трговцима, јер је осуђивала њихову грамзљивост за новцем и малу бригу о сиротињи, па су и они са омаловажавањем гледали и Стаку и њену школу" (Papić, 1972, p. 25).

Женска школа Стаке Скендерове у почетку је имала три разреда, а касније четири, па пет разреда. Послије четири године рада школа је имала четири разреда, преко шездесет ученица, дјеце и дјевојака међу којима су биле кћери високих турских чиновника (Kršić, 1932). Предмети у оквиру наставног плана који су се изучавали у овој школи били су: аритметика, српска историја, рачун, часловац, псалтир, штица, цртање, старословенски језик, црквено пјевање и ручни рад (Papić, 1978; Meljčakova, 2017). На крају школске године ученице су полагале годишњи испит, којем су, поред родитеља ученица, присуствовали угледни грађани и представници власти и инострани конзули у Сарајеву, што указује на повезаност и сарадњу школе и друштвене, локалне средине. „Школа Хаџи Стаке била је топло огњиште просвете и хумане иницијативе" (Kršić, 1932, p. 25). Дјеца из сиромашних породица нису плаћала школарину, а осим тога, „...Сиротињској дјеци Стака није била само учитељица него и мајка и хранитељ" (Kršić, 1932, p. 25). Већи број сиромашне дјеце Стака је издржавала, хранила, одијевала, и спасавала од физичке и моралне пропасти, те је због тога окарактерисана и као прва социјална радница (Kršić, 1932). Иако је Стака Скендерова важила за строгу учитељицу, ипак је праведност оно што је красило, јер су ученице више стрепиле од њене критике и осуде него физичког кажњавања (Meljčakova, 2017). Школа је имала, поред општих образовних задатака, и посебне, васпитне, што је представљало нови педагошки дискурс заснован на науци и знању. Практична корист од образовања заправо постала је пут унапређивања и побољшања породичног живота и улоге жене.

Прве ученице, перјанице школе Стаке Скендерове биле су Ана Каранова и

Кока Ђурићева које су касније, према писању многих аутора, биле и наставнице у тој школи. Осим њих, многе ученице из ове школе по њеном завршетку удавале су се у имућније породице, не само у Сарајеву већ и у друга мјеста широм Босне и Херцеговине, те су и саме биле покретачи просвјетног рада, набављале су штампу, заједнички читале, организовале разна окупљања на којима су припремале културни, едукативни програм и сл. (Papić, 1978). „Из ове школе и, нешто касније, из школе Мис Ирбијеве, изашле су прве жене интелектуалке у Босни и Херцеговини" (Papić, 1978, p. 90).

У слободно вријеме Хаџи Стака Скендерова се бавила књижевним радом, прикупљала је народне умотворине, писала свој дневник, пратила српску књижевност, а познавала је и руски, турски и грчки језик (Kršić, 1932). Указујући на велики значај Стаке Скендерове као просвјетног радника Папић (1978) истиче да, она спада међу прве пионире просвјећивања жена у Босни и Херцеговини. Такође наводи да је Стака Скендерова и прва жена досељеник (што се види из њене биографије), која је сјела за катедру, као и прва Српкиња у Босни и Херцеговини која се бавила књижевним стваралаштвом, и прва жена на овим просторима која је објавила своју књигу. За Војислава Максимовића Стака Скендерова, такође, представља изузетну појаву и личност, која је, „у име просвјетитељских циљева и свједочења онога што ће тражити будућа историја – свјесно занемарила лични живот, одстранила профане емоције и све снаге духа везала за судбину народа" (Maksimović, 1976, p. 27). Такође, Богићевић (1975) издваја Стаку Скендерову као једну од неколико млађих људи у Сарајеву, већином учитеља, који су се бавили књижевношћу, прикупљањем и објављивањем народних пјесама, прича, пословица и сл. Дакле, Стакино име се нашло међу осталих неколико значајних имена тог времена о којима пише Богићевић (1975), те помиње: Васу Пелагића, Стеву Петрановића, Гавру Вучковића Крајишника, Богољуба Петрановића, Ивана Франу Јукића, Фра Гргу Мартића, Шаћира Курт-Ћехајића и др. Самарџић (2024), ипак, указује да значај Стаке Скендерове и њене просвјетне и културне мисије, као и филолошког проучавања њене писане заоставштине, њеног мјеста у културној и просвјетној историји Срба овог подручја, није довољно осв јетљен.

Ове године навршавају се 134 године од смрти Стаке Скендерове, жене која се борила за образовање и еманципацију жена у друштву, књижевнице, хуманитарке и прве сарајевске учитељице, те сматрамо изузетно важним указати и подсјетити се на значај ове хероине у области укључивања женске омладине у процес школског образовања и васпитања и изједначавања са правима супротног пола. Свједоци смо да женама ни данас није лако да буду у сваком сегменту друштва равноправне с мушкарцима, а како је то тек било прије више од 150 година, када се веома мали број њих уопште усуђивао кренути у ту неизвјесну мисију. Ако би и успјеле, њихов рад углавном није био цијењен, био је минимизиран, али оне ипак нису одустајале, што потвр-

ђује и дјелатност Стаке Скендерове. О личностима које су учиниле значајне позитивне помаке на нашим просторима у еманципацији и просвјећивању жена и остваривању њихових права данас, не би требало да заборавимо. Хаџи Стака Скендерова је детаљно у својој књизи *Љетопис Босне 1825–1856* описала политичку ситуацију и дешавања од 1825. до 1856. године. Подсјећајући се на ову храбру и одлучну личност, Пинџо (2021) пише да, без страха, отворено и директно, Стака је писала о темама о којима се нису усуђивали писати многи њени савременици, јер су се плашили реакције тадашње власти. Међу првима који су спознали значај Стаке Скендерове и показали интерес за њен допринос свему што је радила на пољу унапређења васпитно-образовног рада женске популације у Босни и Херцеговини, био је њен савременик, Алекса Поповић. Желио је да запише и на тај начин овјековјечи постојање и предан рад, како и сам истиче, једне вриједне дјевојке и калуђерице, која је, основала прву српску женску школу у Сарајеву. „...Па како још до данас нико не проговори о њој у јавности, ето мени паде у дио, да макар и у кратко опишем њен живот и енергични, патриотски рад на пољу српске просвјете у овим српским земљама. На том тешком и трновитом пољу радила је својски покојна хаџи Стака међу тадашњим српским женским подмлатком у другој половини деветнаестог вијека“ (Popović, 1903, p. 393). Такође и Јован Кршић је био задивљен Стакином личношћу и њеним просвјетним радом. Увидио је значајну улогу Стаке Скендерове за развој образовања и васпитања женске омладине у Босни и Херцеговини. Слушајући приче и успомене бивших ученица Стаке Скендерове биљежио је и на тај начин овјековјечио њено постојање, рад и дјеловање на пољу просвјећивања дјевојчица и дјевојака у Сарајеву. Највише података прикупио је на основу усменог предања полазнице те школе Госпе Дунђеровић, осамдесетогодишње старице која је као дијете угледне сарајевске трговачке куће, учила код Хаџи Стаке (Kršić, 1932). „Стара гђа Госпа Дунђеровић сећа се неких својих школских другарица из ‘најбољих сарајевских кућа’. Јефталије, кћери старога екмешчибаше, удате за Глишу Јефтановића, њене сестре Росанде, удате за Ристу Бесаровића, Златке, жене Хаџи Максе Деспића, Даше Бесарине, удате за Димитрија Јефтановића, Маре Бесарине, удате за Ристу Ћука, Јефе Авакумовић, удате за Скарића“ (Kršić, 1932, p. 25). Забиљежено је и то да је Стака Скендерова била скромна и повучена особа која се није удавала, носила се као калуђерица, увијек у црнини и убрађена (Kršić, 1932).

Хаџи Стака Скендерова је иновативна личност која, иако, можда, није била схваћена и прихваћена тада је оставила јак печат и траг у просвјећивању и еманципацији жена у историји Босне и Херцеговине. Нажалост, након што јој је кућа изгорјела, а школа затворена, своју старост провела је у сиромаштву, док се о њој бринула њена пријатељица и сарадница Енглескиња Аделина Павлија Ирби (Adeline Paulina Irby), познатија као Мис Ирби. Стака Скендерова је обуставила рад своје школе неколико година прије доласка

аустроугарске на власт, те је касније њена школа замијењена интернатом за српску женску дјецу који је основала племенита Енглескиња Мис Аделина Ирби (Kršić, 1932). Стака Скендерова умрла је 26. маја 1891. године, и то изненадном смрћу, након што су је на Илици, приликом народне свечаности којој је и она присуствовала, прегазила запрежна кола, а сахрањена је у Сарајеву, на православном гробљу на Кошеву (Papić, 1976).

Можемо истаћи да је питање школовања женске дјеце и просвјећивања жена као главна идеја којом се другом половином 19. вијека водила Стака Скендерова, претходило томе, како наводи Вујковић (2018), да је почетак 20. вијека било доба значајних искорака свих врста женских активности и да су се жене ангажовале првенствено у образовању, али и у разним сегментима друштвеног и хуманитарног рада. Вујковић (2018) анализирајући положај жена у оквиру босанскохерцеговачког друштва крајем 19. и почетком 20. вијека наглашава да су се жене борile за веће могућности како би се квалификовале за одређене професије и на тај начин покушавале да уђу у различита поља јавног живота што им је пружало много веће могућности за запошљавање и њихову еманципацију уопште.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу анализираног можемо закључити да је Стака Скендерова са својом школом једна од значајнијих личности у просвјетитељској и културној историји Сарајева и цијеле Босне и Херцеговине. Била је једна од ријетких жена које су се средином 19. вијека усудиле да уђу у јавну сферу, недоступну женама. Учинила је један важан подухват, њено дјело и данас је значајно и актуелно и треба му посветити пажњу, првенствено што у условима када се под женским људским правима у различитим културама подразумијевају различити планови еманципације, концепту који је она понудила, и који је био прихватљив за различите етничке и вјерске групе друштва у Босни и Херцеговини (Stojaković, 2017).

У тадашњим босанскохерцеговачким приликама Стака Скендерова је себи храбро додијелила мушку улогу створивши при томе потпуно оригинално дјело. Ова аутентична историјска личност била је прва просвјетна и социјална радница, те жена која је предводница у заговарању школског образовања и васпитања дјевојчица и дјевојака у Босни и Херцеговини, тј. просвјећивања женске популације. Познавање турског језика и релативно добри односи са турском власти у Босни и Херцеговини, а нарочито у периоду Осман-паше, помогли су јој да се врло често заложи и помогне сиромашнијем становништву (Papić, 1978).

Дакле, средином 19. вијека, једна дјевојка на Балкану, у друштву конципираном по типично патријархалним начелима, живјела је оно што се данас назива вриједностима модерног друштва – изборила се за равноправност жена у формалном (школском) образовању и васпитању, остварила је

сарадњу и комуникацију поштујући властити идентитет и идентитет других, показала социјалну емпатију и настојала ублажити разлику између богатих и сиромашних. Са ове временске дистанце од вијек и по можемо с правом рећи да је била савременица тог доба, поставила је темеље формалног (школског) образовања и васпитања дјевојчица и дјевојака у Босни и Херцеговини, и тиме их изједначила са правима супротног пола. Важност оваквих проучавања се огледа у чувању успомене, и потреба да се отргне од заборава постојање, дјеловање и рад значајних личности и појава, и њиховог доприноса у области васпитно-образовног рада.

Литература

Bogićević, V. (1975). *Pismenost u Bosni i Hercegovini od pojave slovenske pismenosti u IX v. do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918. godine*. Veselin Masleša.

Branković, B. (2024). *Putevima pismenosti Srba u Bosni. Prilog proučavanju samoučkog opismenjavanja kod Srba u Bosni*. Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, Institut za humanističke i društvene nauke. https://doi.org/10.5281/zenodo.11522078

Đorđević, Ž. (1958). *Vaspitanje u Srba (udžbenik nacionalne istorije pedagogije).* Naučna knjiga.

Giljferding, A. (1972). *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*. Veselin Masleša.

Giljferding, A. (1976). Predgovor u Ljetopisu Bosne Stake Skenderove. In V. Maksimović & L. Šekara (Eds.), *Ljetopisi* (pp. 155–157). Veselin Masleša.

Ivanišević, F. J. (1910). *Srpsko-pravoslavno školstvo u Bosni i Hercegovini.* Zemaljska štamparija.

Kršić, J. (1932, Januar 6–9). Hadži Staka Skenderova. *Politika*. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_2F6F6602455A67B1B521D786232CBF4A-1932-01-06

Kršić, J. (2017). Hadži Staka Skenderova. In J. Janjić & B. Babić (Eds.), *Hadži Staka Skenderova i Srpska kultura u Bosni i Hercegovini* (pp. 21–24)*.* Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.

Laketa, N. (2010). *Vaspitanje i škola*. Učiteljski fakultet.

Maksimović, V. (1976). Tri monaha ljetopisca. U V. Maksimović & L. Šekara (Ur.), *Ljetopisi* (pp. 5–33). Veselin Masleša.

Matić, N. (2008). *Srpske pravoslavne škole u BiH pod austrougarskom upravom*. Konstantin Matić.

Meljčakova, K. (2017). Problem ženskog obrazovanja u Bosni – Staka Skenderova: njen život,

njena škola. In J. Janjić & B. Babić (Eds.), *Hadži Staka Skenderova i Srpska kultura u Bosni i Hercegovini* (pp. 131–142). Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.

Papić, M. (1972). *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austrougarske okupacije (1878–1918).* Veselin Masleša. https://www.cidom.org/wp-content/uploads/2015/12/Mitar-Papi%C4%87-%C5%A0kolstvo-u-BiH-za-vrijeme-Austrougarske_opt.pdf

Papić, M. (1976). *Tragom kulturnog nasljeđa*. Svjetlost.

Papić, M. (1978). *Istorija srpskih škola u Bosni i Hercegovini*. IP Veselin Masleša.

Pejanović, Đ. (1953). *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini od početka do 1941. godine*. Svjetlost.

Pindžo, I. (2021, Maj 27). Staka Skenderova: Usamljenica u pustinji. *Azra Magazin*. https://azra.ba/teme/233784/staka-skenderova-usamljenica-u-pustinji/

Popović, A. (1903). Hadži Staka Skenderova, srpska kaluđerica i učiteljica. *Bosanska vila*, *XVIII*(23-24), 393–395. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_B23ACC13C096C0A-C62D73D55CF57B785-1903-12-B023-24

Samardžić, B. (2024). Sarajevo i Staka Skenderova. *Uloga i značaj Srpskog Sarajeva u stvaranju Republike Srpske*. Univerzitet u Istočnom Sarajevu, 63–78.

Stojaković, G. (2017). Staka Skenderova ili prilog za istoriju autentičnosti. In J. Janjić & B. Babić (Eds.), *Hadži Staka Skenderova i Srpska kultura u Bosni i Hercegovini* (pp. 143–160). Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.

Stojanović Jovanović, B., & Jovanović, S. (2017). Školovanje ženske dece u Srbiji u prvoj polovini XIX vijeka. *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta Užice*, *20*(19), 39–46. https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2560-550X/2017/2560-550X1719039S.pdf

Trnavac, N., & Đorđević, J. (2005). *Pedagogija*. IP Naučna knjiga komerc.

Vujković, S. (2018). Javni identiteti žena u okviru bosanskohercegovačkog društva krajem XIX i početkom XX vijeka. *Glasnik udruženja arhivskih radnika RS*, *10*, 155–167. https://doisrpska.nub.rs/index.php/GUARS/article/view/6009